

ŠERIJATSKOPRAVNI ASPEKTI NOVČANIH VAKUFA

Emir DEMIR
emirdemir74@outlook.com

SAŽETAK: Vakuf/zadužbina kao čin davanja imovine u opće svrhe još od prvih decenija islama postao je općeprihvaćena praksa u islamskim društvima. Institut vakufa se u okviru svojih primarnih principa vremenom prilagođavao okolnostima i podneblju na kojem je zasnovan. Prema procjenama, novčani vakufi su se u većem obimu javili najkasnije u 9. hidžretskom, odnosno početkom 15. stoljeća. Poslije tog perioda trebalo je gotovo stotinu godina da hanefijski pravници u Osmanskoj državi u svojim fetvama i poslanicama konačno usvoje ovaj princip poslovanja, prema kojem se prihodi od najma novčanih sredstava angažiraju za opće potrebe muslimanskog društva i njegove kategorije koje ga imaju pravo koristiti bez naknade. Novčani vakufi važe za jedan od najvećih osmanskih doprinosa islamskoj civilizaciji. Ovaj rad prezentira pravna stajališta i instrumente njihove implementacije u Osmanskoj državi referirajući se na objavljene i neobjavljene izvore.

Ključne riječi: novčani vakuf, vakuf, Osmanska država, hanefijski mezheb

Uvod

Islamski pravници definirali su vakuf kao “obustavljanje raspolaganja imovinskom osnovicom/kapitalom, a dozvola korištenja prihoda” (Es-Serahsi, 1993:17/27). Prema drugoj definiciji, vakuf znači “zadržavanje imovinske osnovice od njenog prometovanja” (El-Buhuti, 1968:4/321), ili “zadržati vakifovu imovinu, a podijeliti prihode koji se iz nje dobiju” (Ibn Abidin, 1966:2/348).

Obustavljanje ili zadržavanje podrazumijeva zabranu raspolaganja osnovicom u smislu prijenosa njenog vlasništva na druge osobe, tj. kupovinu i prodaju same osnovne vrijednosti uvakufjene imovine, dok se ista osnovica koristi kao obrtno sredstvo za postizanje prihoda vakufa koji se radi Božijeg zadovoljstva mogu trošiti ili davati drugima na raspolaganje.

Mnogi islamski pravници su upravo na ovaj način shvatili i definirali vakuf. Od drugog halife Omera b. El-Hattaba, r.a., prenosi se da je *obustavio* osnovicu, a plodove ustupio za opće dobro, odnosno rečeno mu je: “Ako hoćeš obustavi raspolaganje osnovicom, a dopusti raspolaganje prihodima” (El-Bejheki, 1991:4/544).

Polazeći do principa obustavljanja raspolaganja imovinskom osnovicom i dozvole prihodovanja od iste, neophodno je da osnovica bude trajne naravi kako bi se iz nje mogla izuzimati korist, što ne smije biti razlog njenog nestanka. U suprotnom, kako je već navedeno u definicijama, obustavljanje bi izgubilo smisao. Zato su neki islamski pravници definirali pravilo: “Dozvoljeno je uvakufiti sve ono što je trajne naravi i iz čega se može prihodovati” (El-Endelusi, 1984:9/176).

U skladu s tim, mnogi islamski pravници zabranili su da se uvakufe, na primjer, hrana, piće, svijeće i sl., jer sve što je podložno trošenju i habanju te dovodi do umanjivanja osnovice, tj. kapitala, oprečno je pojmu i suštini vakufa, kako je navedeno u prethodnim definicijama (En-Nevevi, 1347.h.g.:15/325).

Ovom prilikom nećemo detaljnije razlagati pojedinačna pitanja vakufa koja su prethodni i savremeni islamski pravници opširno tretirali, osim što je dovoljno napomenuti da ogromna većina pravnika svih pravnih škola odobrava princip vakufljenja imovine.¹

¹ Pravници se u pogledu utemeljenosti vakufljenja dijele u tri skupine: prva ga ne dozvoljava, što je mišljenje Šurejha el-Kadija, većine kufjanskih pravnika, kao i, prema jednoj verziji, Ebu Hanife, drugi vakuf smatraju dozvoljenim samo kada se radi o konjima i oružju, a treća skupina ga odobrava (El-Mušajkih, 2013:66–98).

Pošto su se u prošlosti pod novcem podrazumijevali dirhemi i dinari, odnosno srebrenjaci i zlatnici kovani od istoimenih metala, islamski pravnici polemizirali su o pitanju uvakufijavanja zlata i srebra.

Stavovi islamskih pravnika o novčanim vakufima

Mišljenja i stavovi učenjaka su različiti kada se radi o novčanom vakufu. Suština razilaženja se referira na pitanje već spomenute trajnosti uvakufljenog kapitala. Stoga, oni koji ne smatraju ovu vrstu vakufa dozvoljenom naglašavaju da korištenje novčanog vakufskog kapitala nije trajne naravi. Islamski pravnici o ovoj vrsti vakufa imaju tri stava:

Prvi stav: Novčani vakuf apsolutno nije dozvoljen što je mišljenje dijela hanefija, kao i dijela malikija, te zvanično potvrđeni stav šafija i hanbelija. Razlog nedozvoljenosti obrazlažu činjenicom da se prihod od novca u ovom slučaju postiže njegovom potrošnjom i nestankom. S obzirom na to da vakuf označava trajno obustavljanje prometovanja osnovicom ili kapitalom, onda nije dozvoljeno uvakufiti novac ili hranu.

Hanefijski pravnici

Ibnul-Humam (1970:6/21) rekao je: "Vakuf onoga iz čega se ostvaruje prihod njegovom potrošnjom, poput zlata, srebra, hrane i pića, nije dozvoljen prema stavu većine pravnika. Pod zlatom i srebrom se misli na dinare i dirheme (zlatnike i srebrenjake), te sve ono što ne služi kao nakit." Također, El-Barnahaburi (1991:2/362) u svom djelu *El-Fetava El-Hindijje* kaže: "Ako bi uvakufio dirheme, nešto što je podložno mjerenju (težine ili zapremine), ili odjeću, to ne bi bilo dozvoljeno."

Šafijski pravnici

El-Kaffal (1988:6/11) rekao je: "Nije ispravno uvakufiti dinare i dirheme." Također, El-Kaljubi (1995:3/99) rekao je: "Nije dozvoljeno uvakufiti instrument za razonodu,

niti dirheme koji nemaju filigranske ukrase." Mislio je na dirheme koji se posuđuju za ukrašavanje, svedeno bili oni filigranski obrađeni ili se koristili u kupoprodaji.

Hanbelijski pravnici

Ibn Kudame (1997:6/1405) spomenuo je sljedeće: "Ono čime se prihoduje tako što njegov kapital (osnovica) ne opstaje, poput dinara, dirhema, hrane, pića, svijeća i slično, nije ispravno uvakufiti prema većini islamskih pravnika i učenjaka, osim što se od Malika i El-Evzaija prenosi da je dozvoljeno uvakufiti hranu. Međutim, Malikovi učenici nisu to prenijeli, pa to nije ni tačno, jer vakuf znači trajno suspendovanje osnovice, a ustupanje prihoda. Nije dozvoljeno dati u vakuf ono čijim se prihodovanjem uzrokuje njegov nestanak. Prema mišljenju onih koji dozvoljavaju uvakufljenje dinara i dirhema, rečeno je da je dozvoljeno uvakufiti i njihovo davanje u najam. Međutim, ipak to nije dozvoljeno..." Ibn Muflih (1997:5/156) se držao ovog stava: "Nije dozvoljeno uvakufiti ono od čega se dobija prihod, a ne ostaje trajno, poput dirhema i dinara." Također, Ez-Zerkeši (1993:4/293) je rekao: "Nije dozvoljeno uvakufiti ono što korištenjem nestaje, poput hrane, pića, svijeća, dinara i dirhema."

Malikijski pravnici

Prvi stav: Malikijski pravnik El-Haraši (1997:7/80) u svojoj *Hašiji* o uvakufjenju dirhema kaže: "Ibnul-Hadžib i Ibn Šas su rekli da nije dozvoljeno. Drugi stav je da je novčani vakuf mekruh (pokuđen, ali nije zabranjen)." Ovo je druga verzija izjave Imama Malika: "Vakufjenje dinara i dirhema, kao i svega čemu se ne poznaje osnovica, pokuđeno je" (El-Hattab, 1992:6/23).

Stavovi učenjaka o dozvoljenosti novčanih vakufa

Prema trećem stavu malikijskih pravnika, novčani vakuf je dozvoljen, što podržava većina hanefijskih

pravnika (Ibn Abidin, 1966:4/326). Također, dozvoljenost se navodi i u jednoj verziji šafijskih učenjaka (El-Kaffal, 1988:6/11), te hanbelija, kao što je dozvoljenost konačan stav Ibn Tejmije (2005:31/234).

El-Buhari (1993:3/20–2622) u svom *Sahihu* spomenuo je predanje koje oslikava princip novčanog vakufa: "Ez-Zuhri je upitan o osobi koja izdvoji hiljadu dinara na Allahovom putu (u dobrotvorne svrhe), pa ih dadne svome slugi koji njima trguje i zaradu podijeli kao sadaku siromasima i rodbini: 'Da li takav ima pravo da od te hiljade kao zarade uzme nešto za sebe?' Odgovorio je: 'Nema pravo da išta od toga uzima.'"

Hanefijski pravnici općenito, kao i Ibnul-Humam (1970:6/219), spominju sljedeće: "Prenosi se da je El-Ensari, koji je bio Zuferov učenik, upitan: 'Da li bilo dozvoljeno osobi da uvakufi dirheme, dinare, hranu ili ono što se može mjeriti i vagati?' Odgovorio je: 'Da.' Upitan je: 'Kako?' Odgovorio je: 'Isplatit će dirheme kao vid zajedničkog ulaganja, a zatim podijeliti (prihod) na način kako je određeno uvjetima vakufa. Ono što se može mjeriti ili vagati će prodati, a dobijena vrijednost zajednički uložiti ili kupiti roba.'"

Ebu's-Su'ud el-Hanefi (1997) napisao je posebnu poslanicu o dozvoljenosti novčanih vakufa iznoseći podrobno pojedinosti o dokazima i predanjima o ovoj tematici.

El-Hasfeki (1979:4/363) je rekao: "...kao što je ispravno uvakufiti svaku pokretninu koja je u opticaju među ljudima, poput sjekire, krampa, pa i dirhema i dinara."

Malikijski pravnik El-Haraši (1997:2/80) je naglasio: "Potom, stav ove pravne (malikijske) škole je da ono što se ne smatra temeljnim imetkom, poput hrane, dinara i dirhema...", pa je potom spomenuo mišljenje o dozvoljenosti, zatim o pokuđenosti i naposljetku o nedozvoljenosti, ističući da je to najslabije mišljenje. U djelu *Hašije e'l-Adevi* (El-Haraši, 1997:7/80) navodi se sljedeće: "Dvoumljenje

postoji oko dinara i dirhema te je njihov vakuf s ciljem prihodovanja sasvim dozvoljen.”

Također, El-Hattab (1992:6/22) je istakao: “Shvatio sam da su oni koji su kodificirali mezhepske stavove odobravali novčani vakuf. Mišljenje o pokudenosti je slabo, a od njega je još slabiji stav Ibn Šasa.”

Hanbelijski pravnik El-Merdavi (1997:7/11) u djelu *El-Insaf* kaže: “Ispravno je uvakufiti dirheme iz čije se posudbe uzima korist. To mišljenje je odabrao i naš učitelj, tj. Tekijjudin.”

Šafijski pravnik Eš-Širazi (1379. h.g.:1/447) je rekao: “Naši istomišljenici imaju različite stavove o vakufljenju dinara i dirhema, pa oni koji dozvoljavaju njihovo davanje u najam dozvoljavaju i njihovo uvakufjavanje.”

Status novčanih vakufa

Novčani vakuf, kao što je ustanovljeno prethodnim navodima, nije podržala većina šafijskih i hanbelijskih pravnika, jer smatraju da se novac korištenjem uništava i gubi, poput jela i pića. Izuzetak čini dio šafijskih pravnika koji smatraju da se novac može uvakufiti tako što će se zajednički ulagati, a prihodi se razdijeliti u dobrotvorne svrhe. Pored toga, moguće je ista sredstva ustupiti učenicima i studentima kao vid kreditiranja, pa je tako korist koja se dobije iz novca trajna.

Ibn Ašur (2004:3/505) je rekao: “Dobrotvorni ugovori počivaju na temeljima solidarnosti pripadnika ummeta i principima bratstva, te odražavaju brigu za opću korist i interese, kao što rezultiraju lijepim islamskim moralom. Dobrotvornim djelima se pritječe u pomoć ugroženima, ustupaju sredstva finansijski oslabljenima i održava velika skupina interesa muslimana.” Isto tako, novčani vakufi garantiraju opstanak osnove imetka (kapitala), trajne prihode i koristi njihovim ulaganjem i usmjeravanjem u razne oblike dobra.

O pokudenosti novčanih vakufa ne može se naći nijedan dokaz iz

Kur’ana, Sunneta ili općih islamskih pravila. Stoga, prihvatljiv je stav treće skupine koja kaže da je novčani vakuf dozvoljen, jer se njime ostvaruju ciljevi zbog kojih je i nastao institut vakufa, a to su društvena solidarnost i uspostavljanje finansijskog balansa. Ova vrsta vakufa može imati ogromno učešće u rješavanju socijalnih, ekonomskih, obrazovnih i zdravstvenih kriza koje pogađaju savremena društva.

Primjena novčanih vakufa u Osmanskoj državi

Teritorij Osmanske države se gotovo šest stoljeća prostirao na tri kontinenta obuhvatajući široka prostanstva Azije, Evrope i Afrike. Ovo carstvo je gradilo i vodilo brigu o svim faktorima svoje pozicije i moći, odnosilo se to na poziciju njegovih utemeljitelja i njihovih nasljednika ili brigu o načinu i metodu upravljanja državom. Faktori održivosti i trajnosti morali su biti ugrađeni u državni sistem. Također, neophodno je bilo imati kapacitirane kadrove poput vezira/ministara, valija/namjesnika, kadija/sudija davajući im ovlasti da brinu o državnim poslovima i podanicima koji su pripadali različitim društvenim klasama, nacionalnostima i religijama.

Prvi vakufski institut nakon uspostavljanja Osmanske države ustanovio je drugi osmanski vladar Gazi Orhan (724–761.h.g./1324–1360), kojeg historičari smatraju i pravim utemeljiteljem osmanskog emirata. Institut vakufa je bio trajnog karaktera i u kontinuitetu je uz proširenje kapaciteta od strane države usavršavan i finansiran. Vakufi su finansijski pokrivali mnoge aspekte života, čime su ujedno ojačavani pozicija i prosperitet države, a to su prije svega finansiranje učenika i studenata uz osiguravanje smještaja i omogućavanje strukovne prakse (Berki, 1962:127–128).

Ovaj princip je rezultirao proizvodnjom iskusnih kadrova. Institut vakufa je obuhvatao i druge aspekte

koje su historičari pobrojali, poput: gradnje škola, finansiranja siročadi i udovica, brige o starima i nemoćnima, pomoći prezaduženima, osiguravanja dojenja za djecu, opremanja djevojaka za udaju, pomoći putnicima namjernicima, osiguravanja posla nezaposlenima, finansiranja ženidbe omladinaca koji nisu imali dovoljno sredstava, gradnje riječnih kanala i mostova, gradnje vodovoda i kanalizacije unutar gradova, gradnje hanova/putničkih prenočišta, kopanja bunara, davanja hrane putnicima, siromasima i potrebnima, hranjenja ptica i dr. (Bayartan, 2008:162–163).

Jačanjem Osmanske države, i novčani vakufi postaju sve zastupljeniji. U prvo vrijeme su vođene široke rasprave među hanefijskim pravnicima o statusu ove vrste transakcije. Dio ih je smatrao da je novčani vakuf neutemeljen, time i ništavan, dok su ga ostali odobravali. U tom periodu su napisane mnoge knjige i brošure, kao i odgovori na njih. Sve to pokazuje da su se novčani vakufi dobro širili u društvu i postajali sve zastupljeniji. Hadži Halifa (2021:4/170) navodi sljedeće: “Mula Čivi-zade napisao je djelo koje svojim sadržajem zabranjuje novčani vakuf. On je s pozicije rumeijskog kaziasjera pokušao poništiti ovu praksu. Potom je Ebu es-Su’ud odbacio njegove navode i donio fetvu o dozvoljenosti novčanih vakufa.” Također, Čivi-zadino nastojanje da novčani vakuf proglasi ništavnim dokazuje njegovu širu zastupljenost.

Institut novčanog vakufa smatra se jednim od odlika osmanske kulture i civilizacije. Neki smatraju da je ova vrsta vakufa ustvari predstavljala afirmaciju konvencionalnog prava unutar islamskog zakonodavstva, kao i revoluciju unutar klasičnog islamskog prava, jer je trajnom obustavom velika količina novčanih sredstava uz ograničen profit stavljena na raspolaganje trgovcima i zanatlijama.

Naime, ova vrsta vakufa se prema navodima historiča prvi put pojavila 872. hidžretske, odnosno 1423. gregorijanske godine, u novoj osmanskoj prijestolnici Edirnu. Novo poslovanje

je podrazumijevalo posuđivanje vakufskog novca trgovcima i zanatlijama s godišnjim profitom od 10–15%, pod uvjetom da se isti prihod usmjeri u dobrotvorne svrhe, što je u novo-osvojenom Carigradu među pravnicima izazvalo oštre polemike (Kahaf, 2006:192). Vrhunac polemike je nastao kada je šejhul-islam Munla Husrev (1460–1480) pokušao opravdati ovu vrstu vakufa u djelu *Durer el-hukam fi šerh gurer el-abkam*. Isto djelilo je nekoliko stoljeća kasnije postalo primarni izvor hanefijskog prava kod Osmanlija (Munla Husrev, 2/132).

Kada je Ebu es-Su'udova fetva postala zvanična, "sudijama je naređeno da u skladu s tom fetvom donose presude" (El-Hasfeki, 1979:371). Iako je i poslije muftije Ebu es-Su'uda bilo onih koji su osporavali i zabranjivali novčane vakufe, fetva je ostala važeća do posljednjih generacija hanefijskih pravika. Bila je u skladu s mišljenjem Muhammeda b. Hasana o dozvoli vakufa pokretnina s dokazom sveopće prihvaćenosti ovog principa među ljudima. Savremeni alim Ez-Zerka (1998:171) konstatirao je da je opća prihvaćenost određenog postupanja ekvivalentna običajnom pravu. Zbog te prihvaćenosti, novčani vakufi su i dalje imali svoj kontinuitet.

Klauzule u vidu manjih rasprava o statusu novčanih vakufa u vakufnamama

U vakufnamama koje su sačinjavane pred kadijama i koje su se dijelom ili cijelosti odnosile na novčane vakufe obavezno su stavljanje i klauzule u vidu manje rasprave o statusu novčanih vakufa, da bi sudija na kraju svake vakufname iznio konačno mišljenje o ispravnosti novčanog vakufa. Ove klauzule su vjerovatno dodavane i s ciljem odbacivanja sumnje, naknadne polemike i sprečavanja vakifa da povuče novčani vakuf. Navest ćemo dva primjera s našeg podneblja, i to iz ranijeg i kasnijeg perioda:

Prvi primjer klauzule o novčanom vakufu iz vakufname Ferhad-bega, sina Iskendera, u Tešnju 967. h.g./1557:

"Nakon što je nastupilo postojeće stanje, spomenuti vakif je na presvijetlom vjerskom vijeću i prečistom sudskom skupu, i pred potpisanim sucem, neka postigne ono što poželi, tužio muteveliju, rekavši: 'Pošto je novčani vakuf neispravan čin prema mišljenju naše trojice imama, tražim sada od njega da mi preda [vrati] novac!' Mutevelija je odgovorio da je novčani vakuf ispravan prema mišljenju imama Zufera, u skladu s predajom od El-Ensarija, neka mu se Tvorac smiluje, pa mu ga iz tog razloga neće predati. Potom je spomenuti sudac donio odluku o ispravnosti novčanog vakufa. Zatim se vakif ponovno sporio tvrdeći da, i pored toga što je novčani vakuf ispravan po njegovom (sučevom) mišljenju, ipak nije obavezujući...² Mutevelija je i drugi put ponovio da to neće učiniti budući da je konstatirana ispravnost vakufname koja je stavljena u opticaj i sudac o njoj donio presudu, postala je ispravna i općeprihvaćena..." (Demir, 2024).

Drugi primjer klauzule o novčanom vakufu iz vakufname Prijepoljca Sulejman-age od 15. džumadel-evvela 1215. h.g./1800:

"Imam Zufer, neka je na njega milost Vladara Najvećeg, prema predaji od imama Muhammeda bin Abdullaha el-Ensarija, smatra da stavljanje novca u funkciju vakufa i sve što iz toga sljedeće ima svoje uvjete i regulativu, pa je zato takav čin ispravan i dozvoljen. Prema ovome, trebalo bi se sustegnuti od predaje osnovnog kapitala (novčanog vakufa), a zatražiti razrješnicu (beraet-i zimme) od viška. Od uvaženog kadije, koji je stavio svoj potpis na zaglavlje ovog dokumenta, neka mu se dobro ukaže i na onom svijetu najbolje Utočište dadne, prisutni su zatražili konačno mišljenje. Spomenuti sudija, neka mu Allah u obilju dadne svoje blagodati, nakon što je podržao stav o predaji koja govori o ispravnosti (novčanog) vakufa i mutevelijinoj razrješnici, spomenutom vakifu dao je odgovor

čijim putem treba poći: Shodno prethodnoj predaji, spomenuti vakuf je u konačnici ispravan" (Mehonić, 2025).

Zastupljenost novčanog vakufa u Osmanskoj državi

Neki pravници su uvidjeli da je koncept dobiti od novčanih vakufa kod Osmanlija imao dva cilja: Prvi je osiguranje stalnih prihoda kojima se pokrivaju troškovi i potrebe humanitarnih organizacija, posebno kada se ima na umu da filozofija vakufa počiva na principu *trajne sadake*. Drugi je nastojanje Osmanske države da suzbije inflacijske krize kroz koje je prolazila, posebno u drugoj polovini 15. stoljeća. Naime, osmanski srebrenjak/akča je za vrijeme vladavine Mehmeda II doživio šesterostruki pad zbog nestašice srebra i legura u Evropi, ali i državne osmanske politike koja je tada intervenirala s ciljem stvaranja velikih rezervi zlata i srebra (Pamuk, 2003:60).

Novčani vakuf je postao dio običajnog prava i doživio opću prihvaćenost i primjenu za vrijeme Osmanske države. Neki istraživači naglašavaju da, i pored toga što je ova vrsta vakufa osmanski izum i doprinos, ipak je najviše prakticiran na području Balkana i Anadolije, dok manje u ostalim (posebno arapskim) dijelovima carstva.³ Ibn Abidin (1966:4/324) spomenuo je ovu činjenicu rekavši: "Vakuf dinara i dirhema je općepoznat postupak u rumelijskim krajevima." Također je rekao: "Vakuf dirhema je zastupljen u Rumeliji, ali ne i kod nas."

Zastupljenost novčanih vakufa ne znači njihovu dominaciju nad ostalim vrstama vakufa, jer je vakuf nekretnina i dalje ostao najzastupljeniji. Vakufe u Bosni su većinom podizali ljudi na visokim pozicijama, državni službenici, vojni stalež, ulema i zanatlija (Husić, 2011:35–59). Prethodno

² Tj. obavezujuće izvršenje nakon izjave o vakufu.

³ Naučna studija portala "Waqfuna" 29.1.2010.: waqfuna.com/2010/01/29/ انتشار-وقف-النقود-في-بلاد-الشام

je spomenuto da su novčani vakufi najviše bili zastupljeni u rumelijskom dijelu Osmanske države, a time i u Bosanskom vilajetu. Jedan od prvih koji je tretirao tematiku novčanih vakufa u Bosni Hercegovini bio je prof. Avdo Sućeska (1954:343–379) u radu *Vakufski krediti u Sarajevu u svjetlu sidžila sarajevskog kadije iz godina 1564–1566.*, koji je obuhvatio pozajmice, kreditiranje i zakonske odredbe, posebno kada se radi o finansijskom jamstvu. Spomenuo je 53 novčana vakufa u Sarajevu i prihode koji su od njih uzimani na temelju kreditiranja. Njegova studija obuhvatila je samo registrirane vakufe, a pretpostavka je da je ukupni broj novčanih vakufa bio daleko veći. Studija ukazuje na podatak da je putem malih i srednjih novčanih vakufa uvakufjeno 455.512 osmanskih akči, a prihodi od provizije iznosili su 50,825 akči.

Zaključak

Sušтина različitih stavova o statusu novčanog vakufa referira se na pitanje trajnosti uvakufljenog kapitala. Oni koji ne smatraju ovu vrstu vakufa dozvoljenom naglašavaju da korištenje vakufskog kapitala nije trajne naravi, jer su islamski pravници definirali pravilo: “Dozvoljeno je uvakufiti sve ono što je trajne naravi i iz čega se može prihodovati.”

Pravници su zauzeli tri različita stava o novčanom vakufu: prvi su ga zabranili, drugi pokudili, a treći dozvoli i podržali. Najutemeljeniji je stav treće skupine, u kojoj dominiraju hanefijski pravници koja podržavaju novčani vakuf s obrazloženjem da se njime ostvaruju ciljevi zbog kojih je i nastala institucija vakufa, a to su društvena solidarnost i održavanje finansijskog balansa.

Stasavanjem Osmanske države, novčani vakuf postaje sve zastupljeniji. U prvo vrijeme, tj. u toku 15. stoljeća, vođene su široke rasprave među hanefijskim pravnicima o ovom pitanju. Potom je novčani vakuf postao dio običajnog prava i doživio opću prihvaćenost i primjenu za vrijeme Osmanske države. Institut novčanog vakufa smatra se jednim od odličja osmanske kulture i civilizacije.

Koncept dobiti od novčanih vakufa kod Osmanlija imao je dva cilja. Prvi je osiguranje stalnih prihoda kojima se pokrivaju troškovi i potrebe humanitarnih organizacija, a drugi je nastojanje Osmanske države da suzbije inflacijske krize kroz koje je prolazila.

Ova vrsta vakufa najviše je prakticirana na području Balkana i Anadolije, dok je dosta reducirana u arapskim pokrajinama Osmanske države.

Literatura

- Bayartan, Mehmet (2008). *Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar Ve Vakıf Sisteminin Şebre Kattığı Değerler*, Osmanlı Bilimi Araştırmaları X-1.
- Berki, Ali Himmet (1962). *Vakıf Kur'an İlk Osmanlı Padişahı*, İstanbul: Vakıflar Dergisi.
- Demir, Emir (2024). *Osmanski dokumenti o postavljenjima u tešanijskim džamijama, XVII – XIX stoljeće*. Prijevod vakufname: Emir Demir. Naučna konferencija: Islamska zajednica u Tešnju (1884–2024): ustrojstvo, vjerskoprosvjetne ustanove, vakufi, ulema Tešanj, 10. decembar 2024. Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka.
- Ebu's-Su'ud, Muhammed (1997). *Risale fi dzevazi vakf'in-nukud*. Bejrut: Daru Ibn Hazm.
- El-Barnahaburi, Nizamuddin (1991). *El-Fetava el-Hindijje*. Bejrut: Dar el-fikr.
- El-Bejheki, Ahmed (1991). *Marife es-sunen vel-asar*. Damask: Dar Kutejbe.
- El-Buhuti, Mansur (1968). *Keşaf el-kina*. Bejrut: Dar el-fikr.
- El-Buhari, Muhammed (1993). *El-Džami' es-Sahib*. Damask: Dar Ibn Kesir.
- El-Endelusi Ibn Hazm (1984). *El-Muhalla bil-asar*. Bejrut: Dar el-fikr.
- El-Haraši (1997). *Haşije e'l-Haraşı*. Bejrut: Dar el-kutub el-'ilmijje.
- El-Hasfeki, Alauddin (1979). *Ed-Durr el-Muhtar*. Bejrut: Dar el-fikr.
- El-Hattab, Muhammed (1992). *Mevahib el-Dželil*. Bejrut: Dar el-fikr.
- El-Kaffal, Muhammed (1988). *Hilje el-'ulema fi marife mezahib el-fukah*. Amman: Mektebe er-risale.
- El-Kaljubi, Ahmed (1995). *Haşije Kaljubi ve Umejre*. Bejrut: Dar el-fikr.
- El-Merdavi, Alauddin (1997). *El-Insaf*. Bejrut: Dar el-kutub el-'ilmijje.
- El-Mušajkih, Halid (2013). *El-Džami' li ahkam el-vakf vel-hibat vel-vasaja*, Katar: Ministarstvo vakufa.
- En-Nevevi, Muhjiddin (1347.h.g.). *El-Medžmu'a šerh el-Muhezzzeb*, Kairo: Idare et-tiba el-munirijje.
- Es-Serahsi, Muhammed (1993). *El-Mebhut*, Bejrut: Dar el-m'arife.
- Eš-Širazi, Ibrahim Ali (1379.h.g.). *El-Muhezzzeb*, Bejrut: Dar el-m'arife.
- Ez-Zerka, Mustafa (1998). *Ahkam el-evkaf*, Amman: Dar Amman.
- Ez-Zerkeši, Šemsuddin (1993) *Šerh el-Zerkeši 'ala muhtesar el-Harki*. Rijad: Daru el-Ubejkan.
- Hadži Halifa, Mustafa (2021). *Keşf ez-Zunun 'an esma el-kutub vel-funun*. London: Merkez dirasat el mahtutat el-islamijje.
- Husić, Aladin (2011). “Novčani vakufi u Bosni u drugoj polovini 16. stoljeća”, *Analiz GHB*, 18, 35–60.
- Ibn Abidin, Emin (1966). *Haşije Redd el-Muhtar*. Bejrut: Dar el-fikr.
- Ibn Ašur, Muhammed (2004). *Mekasid eš-šeri'a el-islamijje*. Katar: Ministarstvo vakufa.
- Ibn Kudame, Muvaffakuddin (1997). *El-Mugni*. Rijad: Dar el-kutub.
- Ibn Muflih, Ibrahim (1997). *El-Mubdi' fi šerh el-mukni'*. Bejrut: Dar el-kutubi el-'ilmijje.
- Ibn Tejmije, Ahmed (2005). *Medžmu'a el-Fetava*. Kairo: Dar el-vefa.
- Ibnul-Humam, Kemaluddin (1970). *Šerh Feth el-Kadir*. Kairo: Masfa el-Bab el-Haleb.
- Kahaf, Munzir (2006). *El-Vakf el-islam – tetavvuru, idaretuhu, tenmijetuhu*, Damask: Dar el-fikr.
- Mehonić, Almir. *Veliki vezir Sari Sulejman Paša Prijepoljac i njegova vakufnama*

(neobjavljeno djelo u pripremi). Prijevod vakufname: Emir Demir.
Munla Husrev (bez godine). *Durer el-hukkam fi šerh gurer el-abkam*. Kairo:

Dar ihja el-kutub el-'arabijje.
Pamuk, Şevket (2003). *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*. Istanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınlar.

Sućeska, Avdo (1954). *Vakufski krediti u Sarajevu, (u svjetlu sidžila sarajevskog kadije iz godina 1564–1566)*, Sarajevo: Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu.

الموجز

الجوانب الشرعية والقانونية للأوقاف المالية

أمير ديمير

الوقف حبس الممتلكات للمصلحة العامة، وكان قد أصبح ممارسة معهودة في المجتمعات المسلمة منذ عقود الإسلام الأولى، ومع مرور الوقت تكييفت مؤسسة الوقف - في إطار مبادئها الأساسية - مع الظروف والمناخ الذي نشأت فيه، وتشير التقديرات إلى أن الأوقاف المالية لم تظهر في نطاق واسع إلا في القرن التاسع الهجري، أو مطلع القرن الخامس عشر الميلادي. وبعد ذلك، استغرق الأمر قرابة مئة عام لكي يعتمد فقهاء المذهب الحنفي في الدولة العثمانية هذا المبدأ التجاري في فتاواهم ورسائلهم، والذي يقضي بأن يُصرف ريع إيجار الموارد المالية على الحاجات العامة في المجتمع الإسلامي وفتاته التي يحق لها الانتفاع بها دون مقابل. وتعتبر الأوقاف المالية من أعظم إسهامات الدولة العثمانية في الحضارة الإسلامية. ويعرض هذا البحث الآراء الفقهية وأدوات تطبيقها في الدولة العثمانية، بالاستناد إلى المصادر المنشورة وغير المنشورة.

الكلمات المفتاحية: الوقف المالي، الوقف، الدولة العثمانية، المذهب الحنفي.

Summary

SHARIA LEGAL ASPECTS OF MONEY INVESTMENT WAQF

Emir Demir

Waqf endowment, as an act of donating property or wealth for public use, has been present in Muslim societies since the first decades of Islam. The institution of waqf has, within its original principles, adapted to the circumstances of time and regions wherein it was founded. It is believed that money investment in waqfs became widely used around the 9th century after Hijra, that is, the 15th century according to the Gregorian calendar. After that period, it took another one hundred years for the Ottoman state, Hanefi school legislators to adopt this principle in their fatwas and legal procedures in which money investment income is used for the needs of a Muslim society and its deprived categories, esteemed as eligible to use these benefits for free. Money investment waqf is one of the most significant contributions of the Ottoman period to the Islamic civilisation. This article presents some legal viewpoints and the instruments used in the Ottoman state in its application, concerning published and unpublished sources.

Keywords: money investment waqf, waqf, Ottoman state, Hanefi mazhab